

TELEÜT BİLMECELERİNDEN ÖRNEKLER

Mikail CENGİZ*

Öz: Tarihten günümüze ulaşan bilmeceler Türk kültür dairesindeki pek çok ortak özelliğten önemli izler taşır. Bu bağlamda farklı coğrafyalarda yaşasalar da ortak pek çok unsuru barındıran Türk topluluklarının folklor malzemelerinin derlenmesi önem arz etmektedir. Eldeki çalışmada dilleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan Teleütlerin bilmecelerinden bazıları üzerinde durulmuştur. Bu bilmeceler çeşitli konu başlıkları altında tasnif edilmiş ve Türkçe cevapları dikkate alınarak alfabetik olarak kendi içerisinde sıralanmış, Türkiye Türkçesine çevirileri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Teleüt bilmeceleri üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teleüt bilmeceleri, bilmece, bilmece geleneği, Teleütler, Teleütçe, tabışşaq.

Samples of Teleut's Riddles

Abstract: Riddles surviving today have traces from many common cultural characteristics in Turkic cultures. In this context, although they live in different geographical areas, it becomes more of an issue to compile folklore materials of Turkic communities with many common elements. In this study, we focused on some of the riddles of Teleuts, a Turkish community under the threat of endangerment. These riddles are arranged in an alphabetical order and translated into modern Turkish. In addition, an outline of the studies on Teleut riddles are included in the present study.

Keywords: Teleut riddles, riddle, riddle tradition, Teleuts, Teleut language, tabışşaq.

1. Giriş

Bilmeceler, atasözleri gibi bir toplumun hayat algısını kavramak için kullanılan önemli kaynaklardan birisidir. Türk dilli halkların tarihsel dönemlerinden itibaren kalıplaşarak günümüze dek ulaşan bilmeceler, bu hayat algısının yanı sıra zengin söz varlığını yansıtmaları bakımından da önem arz eder. Geleneksel bir soru sorma biçimi olan bilmeceler sözlü edebiyat ürünü olarak belirli bir gösterim içinde söylenegilir (Başgöz ve Tietze 1999: 3-4). Bu zengin miras ve hayatı kavrayış biçimi, farklı coğrafyalarda yaşayan az sayılı Türk topluluklarının dillerinin yok olma ile karşı karşıya bulunması nedeniyle tehlikededir. Bu sözvarlığı, toplulukların konuştukları dillerden bağımsız değildir. Bu diller tehlike sürecinde olup yok olmaktadır. Bu nedenle tarihten günümüze dek ulaşmış pek çok dilsel malzeme de tehlikededir. Dillerin belgelenmesi ile paralel bu söz varlığı da derlenerek en azından bilimsel çalışmalara kaynaklık edebilecektir (Cengiz 2016: 131-132).

Bilmeceler gerek zengin söz varlığı açısından dil araştırmalarına, gerekse de halkların dünyayı kavrayış biçimlerini yansıtmaları bakımından halk bilimi araştırmalarına kaynaklık ederler. Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lügâti't-Türk* adlı eserinde 'tapuzgu, tapuzguk, tapzug' (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 855)

* Araş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Ankara/TÜRKİYE. E-posta: mikailcengiz@gmail.com

karşılıklarının verildiği bilmece terimi, Türkler arasında ağırlıklı olarak *bil-* ve *tap-* eylemlerinden türetilmiş 71 farklı sözcük ile karşılanmıştır (Sakaoğlu 1983). En erken örneklerinden 47'sinin toplu olarak yer aldığı *Codex Cumanicus* gibi tarihî metinler de bilmeceler açısından zengin kaynaklardan birisidir (bk. Güner 2016).

Bilimsel çalışmalarda bilmece terimi ile ilgili pek çok tanım yapılmış ve bu tanımlar toplu olarak Türkyılmaz (2007: 7-22)'da verilmiştir. Bunları bir arada değerlendirerek veren Türkyılmaz şöyle bir tanım önermektedir:

Bilmece, her tür nesne, kavram ve konu ile ilgili bir soruyu, geleneğin gereği olan zaman ve mekanlarda, çeşitli fonksiyonlar üstlenerek; sorulan nesne, kavram ve konuya ilişkin özellikleri az çok bünyesinde barındırarak; manzum ya da mensur bir yapı içersine yerleşerek; muhatabın muhakeme ve dikkatini harekete geçirmek suretiyle karşılığını bulmayı hedefleyerek soran; cevabı ise “çoğu kez” tek kelime ve ait olduğu toplumun beklentilerine uygun, o toplumda önceden tartışılmadan kabul edilmiş olan; “pek çoğu” şiirsel bir ifadeye sahip ve “çoğu” kalıplaşmış ifadelerden oluşan, soru cümlesi olmadığı halde, geleneği bilenler tarafından öyle olduğu anlaşılan geleneksel sorulardır. (Türkyılmaz 2007: 22).

Türk dünyasının zengin sözlü kültür miraslarından olan bilmeceler üzerine karşılaştırmalı ve müstakil pek çok çalışma yapılmıştır (Türkyılmaz 2007: 2-5) Son olarak karşılaştırmalı bir yöntemle tüm Türk dünyasındaki bilmeceleri kapsayacak şekilde Türkyılmaz'ın (2007) çalışmasında incelenmiştir. Sibirya grubu Türk dil ve değişkelerinin bilmeceleri üzerine Türkiye'de yapılan müstakil ve karşılaştırmalı çalışmalardan bazıları ise Vasilyev, Kirişçioğlu ve Killi (1996), Çolak (2013), Aça (2013), Arıkoğlu (2007a), Arıkoğlu (2007b), Ilgın (2016) ile bunların içerisinde Teleütlerin mensup olduğu kol olan Altay Türklerinin bilmeceleri Türkiye'de Çelik (1994), Ergun (1994), Dilek (2003) ve (2007) tarafından incelenmiştir. Ancak doğrudan Teleüt bilmecelerinin örneklerinin verildiği bir çalışma bulunmamaktadır.

2. Teleütler

Teleütler, Güneybatı Sibirya'da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan az sayılı Türk halklarındanır. 2010 nüfus sayımına göre¹ 2643 kişilik bir nüfusa sahip olan bu Türk topluluğu Rusya Federasyonu'nun Kuzbass Eyaletine bağlı Belovo ilindeki Büyük ve Küçük Baçat nehirlerinin havzasındaki köylerde yaşamaktadırlar. Ayrıca Novokuznetsk ilinin taşrasında bulunan Teleut köyü, Altay Krayı'ndaki Zarinsk ilçesi ve Dağlık Altay Cumhuriyeti de Teleütlerin yaşadıkları yerlerdendir. Ancak son iki bölgedeki Teleütlerin sayıları yaklaşık 50 kişidir.

Teleütçenin konuşur sayısı 2010 nüfus verilerine göre 975'tir. Bu veri, dili bildiğini ifade eden gruplardan oluşmaktadır. Bunların içerisinde farklı etnik gruba mensup olanlar da bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Teleütçe konuşurlarının toplam sayıları verilmektedir.

Tablo 1. Teleütçenin toplam konuşur sayısı (2010)

Nüfus	Konuşur Sayısı	Teleüt olup ana dilini bilenler	Teleütçeyi ana dili kabul edenler
2643	975	938	1597

¹ Buradaki rakamlar Rusya Federasyonu 2010 nüfus sayımı verilerinin yer aldığı (Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya, 2010) genel ađ sayfasından alınmıştır. Ayrıca 2002 verileri için (Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya, 2002) genel ađ sayfasına başvurulmuştur.

Teleütçenin toplam konuşur sayısının gösterildiği tabloda Teleütçeyi bilenlerin sayısı 975'tir. Bu sayının içerisinde Teleütler dışında farklı etnik gruplar da bulunmaktadır. Ana dili olarak Teleütçeyi belirtenlerin sayısı ise 1597'dir. Buna göre Teleütlerin yarıdan fazlası (%60,42) Teleütçeyi ana dili olarak kabul etmektedir. Ancak bunların içerisinde Teleütçe bilenlerin sayısı ise yalnızca %35,48'dir. Yani ana dilini Teleütçe kabul etmekle bu dili bilmek arasında doğru orantı bulunmamaktadır. Ayrıca nüfus sayısına bakıldığında o dilin konuşurları ile nüfus arasında da doğru orantı olmadığı görülmektedir. 2002 verileri ile karşılaştırıldığında Teleütçe bilenlerin sayısı 2002 nüfus verilerine göre 1892 kişidir. Bu durumda aradan geçen 8 yıllık sürede, bu denli nüfus kaybının olmadığı dikkate alınırsa 2002 verilerinin en azından Teleütçe için sağlıklı veriler sağladığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Dil ve kültür bakımından yok olma tehlikesine maruz olan Teleütler üzerine özellikle Rusya'da pek çok çalışma yapılmıştır (bk. Cengiz, 2016a, ss. 139-143). Ancak Türkiye'de Teleütçe ve Teleüt kültürü üzerine çok az çalışma yapılmıştır. Teleütçe ve Teleütlerle ilgili Akalın ve Turgunbayev tarafından çevrilen *Teleüt Ağzı Sözlüğü* (Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçigaşeva, 2000) ve Akalın tarafından hazırlanan bir çalışma bulunmaktadır (bk. Akalın, 1999). Ayrıca Alimov ve Shadyhanov Teleütçenin toplumdilbilimsel durumlarını bölgede gerçekleştirdikleri bir saha çalışması verileriyle değerlendirmişlerdir (Alimov ve Shadyhanov, 2013). Yine son verilerle Tybykova (2016) Teleütler ve Teleütçeyi ana hatlarıyla incelemiştir. Teleüt atasözlerinden seçmeler Cengiz (2016b)'de verilmiş ve tehlikedeki dil araştırmalarında Teleütçenin yeri Cengiz (2017)'de tartışılmıştır. Son olarak Alimov (2017) Rusçanın Teleütçe üzerindeki etkisini yarı konuşurlar bağlamında değerlendirmiştir. Bunun dışındaki çalışmalar ikincil ölçekte dir.

Altaylarla da ortaklık arz etmesi bakımından Dilek (2003 ve 2007)'te verilen bazı bilmeceler, Teleütlerde de aynı söyleyişte olup küçük kimi fonetik ve morfolojik değişikliklerle yaşamaktadır. Ancak son dönemlerde dilleri ciddi tehlike altında bulunan Teleütlerin bilmeceleri de bu bakımdan yok olmaktadır. Eldeki çalışmada Funk (2004), Fisakova (1976, 1977, 1990) ve Ryumina-Sırkaşeva (2003)'da daha önce yayımlanan bilmecelerden bazıları seçilerek verilmiştir. Bilmeceler çeşitli konu başlıkları altında tasnif edilmiş ve Türkiye Türkçesindeki cevapları dikkate alınarak kendi içerisinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Bilmecelerin çevirileri ise birebir değil serbest olarak verilmiştir.

3. Teleüt Bilmeceleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Teleüt bilmeceleri üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Özellikle Sovyetler Birliğinin kurulmasına kadar olan süreçte derlenen malzemenin büyük bir bölümü Teleütçe üzerinden kayda geçirilmiştir. Ancak daha sonraki dönemde uzun yıllar Teleüt folklorüne ait malzemeler üzerine sınırlı düzeyde çalışma yapılmıştır. Bu bilmecelerin derlendiği ilk çalışma 1866 yılında doğrudan derleme ile ilişkili olmamakla birlikte Teleütlerin yaşam biçimlerinde bilmecelerle olan etkileşimini gösteren ve Radloff'un *Obraztsı Narodnoy Tyurkskih Plemen'...* (1866) adlı eserinde geçen bir masaldır (Radloff 1866: 58-59). Radloff Altay ve Teleüt malzemelerini birlikte vermiştir. İki dil değişkesinin birbirine çok yakın olması nedeniyle, bunları ayırmadan bu ünlü eserde bazı folklorik malzemeler yer almaktadır. Bahsi geçen masal dil özellikleri bakımından daha çok Altay-kiji

değişkesinin özelliklerini yansıtmakla birlikte ortak bir kültür dairesine mensup bu iki Türk topluluğunun yaşamlarında bilmecelerin ne denli geniş bir yer tuttuğunu bir masal aracılığıyla yansıtmaktadır. Bu masalda Anadolu'daki Avşar düğünlerinde örnekleri görülen bayraktar gitme geleneğine (Öztürk 2001) benzer biçimde kıza talip olan müstakbel damadın babasına, kız babası çeşitli bilmeceler sormaktadır. Oğlan tarafının babası bilmeceleri oğlunun yardımıyla bilir ve kız evinin reisi olan baba kızı verir (Radloff 1866: 58-59; Radloff 1999: 65-66). İşte tıpkı Altay Türklerinde örneğini gördüğümüz *Kudazının Tabışqağı* "Kız Babasının Bilmecesi"ne benzer *Aktandas* adlı bir Teleüt masalı da Teleütlerin gündelik yaşamlarında bilmecenin ne denli önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (bk. Funk 2004: 29-37; Tybykova 2016: 429). Bu masala göre yaşlı biri olan Aktandas, talip olduğu Talım-Kıs'ın kendisine talip olanlara sorduğu bilmecelerin cevaplarını, onun hizmetçisi aracılığıyla öğrenir ve masal karşılıklı bilmecelerin ezgisel söylenişi eşliğinde devam eder. Her bilmecenin cevabını alan Talım-Kıs çareyi kaçmakta bulur ve bir daha dönmez.

Teleütlerde yukarıda örnekleri verilen masallar gibi pek çok şarkı ve masalda bilmeceler geniş bir yer tutmaktadır². Bunlar zaman zaman karşılıklı atışmalara da benzer. Ancak bu gelenek günümüzde neredeyse yok olmuştur.

19. yy. sonları ile 20. yy. başlarında Teleüt folklorü ile ilgili derlenen malzemelerde kahramanlık destanları, masallar, hikâyeler gibi ögeler geniş yer tutar. Bunların arasında Verbitskiy'nin hazırladığı bir eserde yine Altay ve Teleüt ayrımı yapılmaksızın 26 bilmece verilmiştir (1870: 213-215). Bu bilmecenin yanı sıra pek çok folklorik malzeme, atasözü, masal, halk hikâyesi, bölgenin florasından yer şekillerine, nüfus bilgilerinden inanç sistemlerine varıncaya kadar pek çok değerlendirmeye yine bu eserde yer almaktadır. Verbitskiy'nin ölümünden sonra 1893 yılında yayımlanan *Altayskiye İnorodtsı* adlı eserde de aynı bilmeceler yer almaktadır (1893: 237-239). 20. yy.'ın ilk yarısında ise Dırenkova 47 atasözü ve deyimle birlikte pek çok masal ve kahramanlık destanının yanı sıra tam olarak 100 bilmece derlemiştir ve bunlar farklı arşivlerde yer almaktadır (Funk 2004: 10-11).

Fisakova'nın (1976: 131; 1977: 102; 1990: 28-29) farklı tarihlerde yayımladığı 5 bilmece bulunmaktadır. Teleüt folklorü ile ilgili pek çok malzeme toplayan Tıdıkov (1994) ve gözden geçirilerek ölümünden sonra yeniden yayımlanan çalışmasında (Tıdıkov 2011) pek çok folklorik malzeme bulunmasına rağmen bilmeceler bulunmamaktadır.

Teleüt bilmecelerinin derli toplu olarak yayımlandığı son çalışma Ryumina-Sırkaşeva'nındır (2003: 52-54). Burada Bekovo Orta Öğrenim Okulunun bir çalışması kapsamında M. F. Koçubeeva'nın öncülüğünde Teleütler arasından toplanan 30 bilmece yer almaktadır.

Bu çalışmaların yanında, çeşitli yerel gazetelerde yayımlanan bazı folklorik malzemeler de bulunmaktadır (Funk 2004: 12-18). Teleüt bilmecelerinden altısını son olarak Funk yayımlamıştır (2004: 180-181).

Çeşitli araştırmalarda Teleüt bilmeceleri için *tabışqaq* karşılığı kullanılmıştır. Bunlardan bazıları bilmecenin ilk sözcüğü dikkate alınarak alfabetik olarak aşağıda

² Bilmece masal türleri arasındaki geçişler ve Türk masallarındaki bilmece örneklerinden bazı için bk. (Türkyılmaz 2009)

verilmiştir. Alındıkları kaynaklardaki yazıma uyularak bilmecelerin yazı çevrimleri gerçekleştirilmiştir.

4. Teleüt Bilmeceleri

Organlar ile İlgili Bilmeceler

Oduş pos attuŋ ortozında oylöp t'eerin at tur t'at. (Til tişterdiŋ ortozında)
 “Otuz boz atın arasında kıvrak al at durur.” (Dişlerin arasındaki dil)

Onço nemedeŋ t'ügürük, pir de çılabay t'at. (Kös)
 “Birçok şeyden hızlı koşar, hiç yorulmaz.” (Göz)

Eşya, Aletler ve Gündelik Hayat ile İlgili Bilmeceler

Tuudaŋ tapqay t'ilip tüşqılat. (Ağaş taraŋ)
 “Dağdan yonga yuvarlanır.” (Ahşap tarak)

Qara qas qagıp iygen, paldarı t'uul kelgen. (Şaŋ)
 “Kara kaz vurdu, yavruları toplandı.” (Çan, zil)

Qara qas qaqtap iydi, paldarı t'uul keldi (Şaŋ)
 “Kara kaz vurdu, yavruları toplandı.” (Çan, zil).

*Tu:ga çıqsa turbas adım,
 Talqan perze, t'ibes adım.* (Çana)
 “Dağa çıksa durmaz atım
 Un verse yemez atım.” (Kayak)

T'ortso, t'ortso, t'olu t'oq.
Kesse, kesse, qanı t'oq. (Keme, qayıq)
 “Yola çıksa yolu yok.
 Kesse kanı yok.” (Gemi, kayak)

Aq qoy t'üre t'üre semir t'at. (İyik)
 “Ak koyun yürüye yürüye semirir.” (İğ)

Eki qarındaş su:ga t'izerge par t'at. (Eki çapçaq)
 “İki kardeş suya yüzmeye gidiyor.” (İki kova)

Eki qıs pir qur qurçan t'at. (Eki qazıq)
 “İki kız bir kemer takar.” (İki kazık)

Poyı su:da, quyrugı t'arda. (Susqı)
 “Kendi suda, kuyruğu yarda.” (Kepçe)

T'arda t'arganat t'apşınıp qaldı. (Sırğa)
 “Bir yarda bir yarasa yapışıp kaldı.” (Küpe)

Tört kiji pir pörük kiyip t'at. (Stol)
 “Dört kişi bir şapka takar.” (Masa)

Tört soldat pir şlyap kiygen. (Stol)
 “Dört asker bir şapka giymiş.” (Masa)

Poyı kiçü, üni t'aan. (Mıltıq)
 “Kendi küçük, sesi gür.” (Tüfek)

Pu t'arıqta onçozınan tatu nemezi?(Uyqu)
 “Bu dünyada onca şeyden daha tatlı olan şey nedir?” (Uyku)

Piltır pargan sarı aygırım, pu t'ıl kiştep keldi. (T'elen)
“Geçen yıl giden sarı aygırım, bu yıl kişneyip geldi.” (Üst giyim)

T'oldoñ çıqpas, t'olgo kirbes. (T'oldıñ qırı)
“Yoldan çıkmaz, yola girmez.” (Yol kenarı, banket)

Mutfak ile ilgili bilmeceler

Ayagı yoq emegen peçkedeñ tüjelbey t'at. (Kvaşne)
“Ayaksız yaşlı, sobadan düşemez.” (Hamur teknesi)

Qara qas uça perdi, uyazı t'at qaldı. (Qazan, oçoq)
“Kara kaz uçuverdi, yuvası pas tuttu.” (Kazan, ocak)

T'üs at su:ga tüşti. T'üreldey abışqa e:je tüşti. (Pelmani; pelmen qalbuju)
“Yüz at suya düştü. Yürüyen ihtiyar ardından düştü.” (Pilmene; kevgir)

T'arı piyik, su:zı taygıs. Palıgınıñ söögi t'oq. (Sqabrada, may, alat'ı.)
“Yarı geniş, suyu sığ. Balığının kılçığı yok.” (Tava, yağ, akıtma “bir tür hamur işi”)

Napolko salıp polbos, içpiçke ilip polbos. (T'ımirtqa)
“Rafa konulmaz, askıya asılmaz.” (Yumurta)

Hayvanlar ile ilgili Bilmeceler

Polot paltalu. (Toñırtqa)
“Baltalı olur.” (Ağaçkakan)

Ayrı agaşqa qar t'uqpas. (Müüs)
“Dallı budaklı ağaca qar yapışmaz.” (Boynuz)

Erten pargan enekem,
Edegine t'uunıp t'an qılat. (Sa:n üy)
“Sabahleyin annem çıkar
Eteğini toplayıp geri döner.” (İnek)

Tört soldat pir çapçaqqa siyip t'alar. (Üydiñ t'eldi)
“Dört asker bir kovaya işiyor.” (İnek memesi)

Een t'erde qazan qaynap t'at. (Küzürümniñ uyazı)
“İssiz yerde kazan kaynar.” (Karıncı yuvası)

T'oldo t'ılu topqoq t'adıp t'at. (Porsıq)
“Yolda sıcak bir kapı tokmağı yatar.” (Porsuk)

Ağı qardıy, qarazı qostıy, tumçuğı mustıy, pazığı qıstıy. (Sañısқан)
“Akı kar gibi, karası kömür gibi, burnu buz gibi, yürüyüşü kız gibi.” (Saksağan)

Ağı qardıy-la, qarazı qostıy-la, pazığı qıstıy-la, tumçuğı mustıy-la (Sañısқан)
“Akı kar gibi, karası kömür gibi, yürüyüşü kız gibi, burnu buz gibi.” (Saksağan)

Doğa, Doğa Olayları, Hava ve Astronomi ile İlgili Bilmeceler

Üy üzinde t'arımtıq ötpök. (Ay)
“Evin üzerinde yarım çavdar ekmeği.” (Ay)

Qara baştu qargalar, qayın pajında otur t'alar. (Puluttar)
“Kara başlı kargalar, kayın başında oturur.” (Bulutlar)

Uzun, uzun üç tayaq, uçu pajın taptırbas.
Altın paştu kükenek - t'ımirtqazın taptırbas. (Kün)
“Uzun uzun üç asa, ucu başı bulunmaz

Altın başlı toygur - yumurtası bulunmaz.” (Güneş)

Ürbeçekte qan urdum, ürüp talga puladım. (Kaline)

“Çileğin meyvesine kan döktüm, üfleyip söğüde bağladım.” (Kartopu)

Qızıl tondu emegen qır ajura qıygıra, qıygıra çap t’at. (Ört)

“Kızıl elbiseli yaşlı kadın tepeden geçip bağıra bağıra sürüyor.” (Yangın)

Pirisi ur t’at, pirsı içip t’at, pirsı ös t’at. (T’amgır, t’er, ölön)

“Birisi sular, birisi içer, birisi büyür.” (Yağmur, yer, ot)

Terek t’ur t’at, t’ajın pir de kiji pilbeyat

Ol terekte on eki pudaq,

Pudaq sayın t’ört çadı,

Çadı sayın t’eti qaaq. (T’ıl)

“Kavak var, yaşını hiç kimse bilmez

O kavakta on iki budak

Her budakta dört filiz

Her filizde yedi yaprak.” (Yıl)

Musqa puuday çaçıp qaltır. (T’ıldistar)

“Buza buğday saçılmış.” (Yıldızlar)

Bitkiler ve meyvelerle ilgili bilmeceler

Ayrıp iygende-apagaş, alıp t’ize-tatuçaq. (Ağaç quzugu)

“Ayırdığında bembeyaz, yediğinde taptatlı.” (Çam fıstığı)

Sayda sarı at pajın kekip t’at. (Köçö soqonı)

“Nehir kıyısında sarı at başını sallar.” (Pistil)

Kaynakça

- AÇA, Mehmet, (2013), “Tıva Bilmeceleri”, *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri Saim Sakaoğlu Armağanı*, (Ed. Metin Ergun), Ankara: TKAE Yay., 121-139.
- AKALIN, Şükrü Halûk, (1999), “Teleüt Şairi Nikolay V. Kalışev ve Şiirleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8: 426-437.
- ALİMOV, Rysbek, (2017, Mayıs). *Yarı Konuşurlarının Teleütçeye Etkisi Üzerine*, 8. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara’da sunulan bildiri.
- ALİMOV, Rysbek ve E.Shadyhanov, (2013), “Teleütçe Yok Olma Tehlikesi Altındaki Bir Dilin Sosyolengüistik Durumu”, *TDD/JofEL*, Yaz.
- ARAT, Reşit Rahmeti, (1994), *Güney Sibiryaya Türkçesi Metinleri*, (Yay. Haz.: O. F. Sertkaya), Ankara: TKAE Yay.
- ARIKOĞLU, Ekrem, (2007a), “Hakas Bilmeceleri”, *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi* C.8., Ankara: AYK. 464-470
- ARIKOĞLU, Ekrem, (2007b), “Tuva Bilmeceleri”, *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*, C.8., Ankara: AYK. 462-464
- BAŞGÖZ, İlhan ve Andreas TIETZE, (1999), *Türk Halkının Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- CENGİZ, Mikail, (2016a), *Tehlikedeki Dil Olgusu: Teleütçe Örnelemi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- CENGİZ, Mikail, (2016b). “Teleüt Atasözlerinden Seçmeler -I-”, *Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları*, 32: 131-140.
- CENGİZ, Mikail, (2017), “Teleütçenin Tehlikedeki Dil Araştırmalarındaki Yeri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 26, Ankara: 107-132.
- ÇELİK, Ülkü, (1994), “Altay Bilmecelerinden Örnekler”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 6, Cilt 3, Sayı 21, Bahar, Ankara: 81-84.

- ÇOLAK, Doğan, (2014), “*Saha Türklerinin Bilmeceleri*”, **VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu**, 4-7 Aralık 2013, (Ed. Hatice Şahin ve İbrahim Karahancı), Bursa: Star Ajans: 445-460
- DİLEK, İbrahim, (2003), “Tabışkıktar / Bilmeceler”, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Cilt 24, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DİLEK, İbrahim, (2007), “Altay Türkleri”, **Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi**, Cilt 8, Ankara: AKM Yay. 446-462.
- ERCİLASUN, Ahmet B. & Ziyat AKKOYUNLU, (2014), **Kâşgarlı Mahmud Divânı Lugâti't-Türk**, Ankara: TDK Yay.
- ERGÜN, Metin, (1994), “Altay Türklerinin Bilmeceleri”, **Prof. Dr. Saim Sakaoğluna 55.Yıl Armağanı**, (Haz. Ali Berat Alptekin), Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları.
- FİSAKOVA, G. G. (1976), “Ülger Söstör pogovorki, Tabışkıktar zagadki, Alkiş Söstör nastavleniya (blagosloveniya)”, **Yazık Baçatskih Teleutov**, Kemerovo: KGU: 130-132.
- FİSAKOVA, G. G. (1977), “Baçatsko-Teleutskiye Teksti, Pogovorki i Zagadki”, **Yazıkı Narodov Sibiri**, Kemerovo: KGU: 100-102.
- FİSAKOVA, G. G. (1990), “Obraztsı Fol'klora Baçatskih Teleutov”, **Teleutskaya Zemlitsa i eë Korennıye Jiteli**, Kemerovo: RİO: 26-30.
- FUNK, D. A. (2004), **Teleutskiy Fol'klar**, Moskva: Nauka.
- GÜNER, Galip, (2016), **Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar**, İstanbul: Kesit Yay.
- ILGIN, Ali, (2016), “Tofa (Karagas) Türklerinin Bilmeceleri”, **Folklor/Edebiyat**, Cil: 22, Sayı: 85, 2016/1.
- ÖZTÜRK, Ahmet Z. (2001), “Avşar Düğünlerinde Bayrak Soruları”, **I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78676/avsar-dugunlerinde-bayrak-sorulari---ahmet-z-ozdemir.html> 12.01.2017 tarihinde erişildi.
- RADLOFF, W. (1866), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen' Jivuşçih v Yujnoy Sibiri i Dzungarskoy Stepi**, Çast'. I., Sanktpeterburg'.
- RADLOFF, W. (1999), **Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı**, Ankara: EKAV Yay.
- RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L. (2003), **Teleutskiy Fol'klar**, Kemerovo: RİF Vest'.
- RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L.T. & N. A. KUÇIGAŞEVA, (2000), **Teleüt Ağzı Sözlüğü**, (Çeviren: Ş. H. Akalın, & C. Turgunbayev), Ankara: TDK Yay.
- SAKAOĞLU, Saim, (1983), “Bilmece Terimi Üzerine Notlar”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, (1979-1983), Yıl 17-21/1-2, , Ankara: 226-243.
- TIDIKOV, A. A. (1994), **Bayat Çörçöktör**, Gorno-Altaysk: Yuç-Syumer.
- TIDIKOV, A. A. (2011), **Ana-Bayatın Erjine Sözi**, Gorno-Altaysk: OAO “GA-aya Tipografiya”.
- TÜRKYILMAZ, Dilek, (2007), **Türk Dünyasında Bilmece**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TÜRKYILMAZ, Dilek, (2009), “Masal Bilmece İlişkisi Bağlamında Türk Masallarında Bilmece Unsurları”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, **10**, Ankara: 155-163.
- TYBYKOVA, Larisa, (2016), “The Teleuts and Their Language”, **Tehlikedeki Türk Dilleri II B. Örnek Çalışmalar**, (Ed. S. Eker ve Ü. Çelik Şavk), Ankara & Astana: Uluslararası Türk Akademisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi: 421-429.
- VASILYEV, Yuri; Fatih Kirişçioğlu ve Gülsüm Killi, (1996), **Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri**, Ankara: TDK Yay.
- VERBİTSKİY, Vasiliy, (1870), **Altaytsı**, Tomsk: VTGP.
- VERBİTSKİY, V. İ. (1893), **Altayskiye İnorodtsı**, Moskva.
- VSEROSSIYSKAYA PEREPIS' NASELENIYA 2002 GODA, (2002), 20 Aralık 2015 tarihinde <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=44> genel ağ sayfasından erişildi.
- VSEROSSIYSKAYA PEREPIS' NASELENIYA, (2010), 20 Aralık 2015 tarihinde http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html genel ağ sayfasından erişildi.